

گردشگری طبیعت: معیارهای توسعه و طراحی

افشین دانه‌کار

دانشیار دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران

بیت الله محمودی

دانشجوی دکتری جنگل‌داری دانشگاه تهران

عضو شورای پژوهشی موسسه پژوهشی برنامه ریزی منابع جنگلی ولایت پارس

انتشارات جهاد دانشگاهی واحد تهران

تابستان-۱۳۹۲

سرشناسه	: دانه کار، افشین، ۱۳۴۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: گردشگری طبیعت: معیارهای توسعه و طراحی / افشین دانه کار، بیت الله محمودی.
مشخصات نشر	: تهران: جهاد دانشگاهی، واحد تهران، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۲۹۶ ص.: جدول.
شابک	: 978-600-133-085-8
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۵۹ - ۲۷۰.
موضوع	: گردشگری زیست محیطی
موضوع	: گردشگری زیست محیطی -- ایران
موضوع	: گردشگری زیست محیطی -- مدیریت
شناسه افزوده	: محمودی، بیت الله، ۱۳۶۱ -
شناسه افزوده	: جهاد دانشگاهی، واحد تهران
رده بندی کنگره	: G ۱۵۶/۵/۴۵۲۴ ۱۳۹۲
رده بندی دیویی	: ۳۳۸/۴۷۹۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۲۳۸۶۰۰

گردشگری طبیعت: معیارهای توسعه و طراحی

مؤلفین: افشین دانه کار، بیت الله محمودی

ویراستار علمی: دکتر اصغر کهندل

ناشر: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد تهران

طراح جلد: سعید صحابی

صفحه آرای: قاسمی (رها)

ناظر چاپ: احمد آرش

لیتوگرافی: زاویه نور

چاپ و صحافی: شریف

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۱۰/۰۰۰ ریال

نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۳۹۲

ISBN: 978- 600- 133- 085- 8

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۱۳۳ - ۰۸۵ - ۸

<http://nashr.jahat.ir>

نشانی: تهران - صندوق پستی ۱۸۶ - ۱۳۱۴۵

en.jahat@gmail.com

تلفن: ۶۶۹۵۵۷۵۳ - تلفکس: ۶۶۹۵۴۳۶۸

تلفن مراکز پخش: ۶۶۴۹۰۷۴۰ - ۶۶۴۹۰۷۴۲

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هر کس تمام یا قسمتی از

این اثر را بدون اجازه مولف یا ناشر تکثیر و کپی برداری نماید مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

«ويزكيهم و يعلمهم الكتاب و الحكمة»

مقدمه ناشر

ایران امروز در اشتیاق توسعه و استقلال گام‌های محکم و استواری برمی‌دارد. همه روزه در گوشه و کنار میهن ما جوان‌های خودکفایی علمی و فنی رخ نموده و با عنایت و یاری خداوند متعال و در سایه تلاش و کوشش جامعه علمی و دانشگاهی حرکت به سوی مرزهای دانش شتاب بیشتری به خود می‌گیرد. خدای را شکر می‌گوییم که این فرصت را ارزانی ما داشته است تا گام‌هایی هر چند کوچک در راه رشد و نشر دستاوردهای علمی و فرهنگی کشور برداریم، باشد تا با یاری خداوند متعال و در پرتو همت اندیشمندان، نویسندگان، مترجمان و متخصصان مؤمن و متعهد بتوانیم نظام مقدس جمهوری اسلامی را در تحقق اهداف خدا یاری رسانده و دین خود را به انقلاب اسلامی و خون شهدای عزیز ادا کنیم.

انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران در راستای وظایف خویش و به منظور نیل به اهداف علمی- فرهنگی نظام جمهوری اسلامی مبادرت به انتشار آثار ارزشمند و مورد نیاز علمی و دانشگاهی می‌نماید. در این راه از کلیه اساتید، پژوهشگران و صاحبان قلم و اندیشه دعوت به مشارکت و همکاری می‌گردد.

فهرست مطالب

۳	مقدمه ناشر
۱۱	پیشگفتار
۱۳	فصل اول: طبیعت گردی و منابع تفرجی
۱۳	۱-۱- تفرجگاه‌ها و منابع تفرجی
۱۴	۱-۱-۱- اوقات فراغت
۱۵	۱-۱-۲- تفریح و تفرج
۱۶	۱-۱-۳- فعالیت‌های تفرجی
۱۶	۱-۱-۴- منابع تفرجگاهی
۱۷	۱-۱-۵- انواع منابع تفرجگاهی
۲۲	۲-۱- گردشگری
۲۳	۱-۲-۱- گردشگری پایدار
۲۳	۲-۲-۱- اکوتوریسم
۲۵	فصل دوم: انواع گردشگری متکی به طبیعت
۲۵	۱-۲- گردشگری کوهستان
۲۷	۱-۲-۱- کوهستان‌های ایران

- ۲-۱-۲- منابع تفرجی طبیعی کوهستان..... ۳۶
- ۲-۱-۳- منابع تفرجی انسانی کوهستان..... ۳۶
- ۲-۱-۴- فعالیت‌های تفرجی در گردشگری کوهستان..... ۳۸
- ۲-۱-۵- معرفی برخی از مناطق گردشگری کوهستان در کشور..... ۳۹
- ۲-۱-۶- گردشگری‌های سازگار با گردشگری کوهستان..... ۴۳
- ۲-۲- گردشگری جنگل..... ۴۳
- ۲-۲-۱- رویشگاه‌های جنگلی ایران..... ۴۴
- ۲-۲-۲- منابع تفرجی طبیعی جنگل..... ۵۲
- ۲-۲-۳- منابع تفرجی انسانی جنگل..... ۵۲
- ۲-۲-۴- فعالیت‌های تفرجی در گردشگری جنگل..... ۵۳
- ۲-۲-۵- معرفی برخی از مناطق گردشگری جنگل در کشور..... ۵۴
- ۲-۲-۶- سایر گردشگری‌های سازگار با گردشگری جنگل..... ۵۵
- ۲-۳- گردشگری ساحلی - دریایی..... ۵۶
- ۲-۳-۱- دریاها و سواحل ایران..... ۵۶
- ۲-۳-۲- جزایر ایران..... ۶۳
- ۲-۳-۳- منابع تفرجی طبیعی ساحل و دریا..... ۸۰
- ۲-۳-۴- منابع تفرجی انسانی ساحل و دریا..... ۸۱
- ۲-۳-۵- فعالیت‌های تفرجی در گردشگری ساحلی - دریایی..... ۸۲
- ۲-۳-۶- معرفی برخی از مناطق گردشگری ساحلی - دریایی در کشور..... ۸۵
- ۲-۳-۷- سایر گردشگری‌های سازگار با گردشگری ساحلی - دریایی..... ۸۶
- ۲-۴- گردشگری بیابان..... ۸۶
- ۲-۴-۱- بیابان‌های ایران..... ۸۷
- ۲-۴-۲- منابع تفرجی طبیعی بیابان..... ۹۳
- ۲-۴-۳- منابع تفرجی انسانی بیابان..... ۹۳

۹۴.....	۲-۴-۴- فعالیت‌های تفرجی در گردشگری بیابان.....
۹۶.....	۲-۴-۵- معرفی برخی از مناطق گردشگری بیابان در کشور.....
۹۸.....	۲-۴-۶- سایر گردشگری‌های سازگار با گردشگری بیابان.....
۹۸.....	۲-۵-۵- گردشگری آبی.....
۱۰۰.....	۲-۵-۱- زیست بوم‌های آبی ایران.....
۱۰۴.....	۲-۵-۲- منابع تفرجی طبیعی در زیست بوم‌های آبی.....
۱۰۵.....	۲-۵-۳- منابع تفرجی انسانی در زیست بوم‌های آبی.....
۱۰۶.....	۲-۵-۴- فعالیت‌های تفرجی در گردشگری زیست بوم‌های آبی.....
۱۰۹.....	۲-۵-۵- معرفی برخی از مناطق گردشگری آبی در کشور.....
۱۱۱.....	۲-۵-۶- سایر گردشگری‌های سازگار با گردشگری آبی.....
۱۱۱.....	۲-۶-۶- گردشگری استپ.....
۱۱۲.....	۲-۶-۱- استپ‌های ایران.....
۱۱۳.....	۲-۶-۲- منابع تفرجی طبیعی استپ.....
۱۱۴.....	۲-۶-۳- منابع تفرجی انسانی استپ.....
۱۱۵.....	۲-۶-۴- فعالیت‌های تفرجی در گردشگری استپ.....
۱۱۷.....	۲-۶-۵- معرفی برخی از مناطق گردشگری استپی در کشور.....
۱۱۸.....	۲-۶-۶- سایر گردشگری‌های سازگار با گردشگری استپی.....
۱۱۹.....	فصل سوم: معیارهای برنامه‌ریزی توسعه گردشگری طبیعت.....
۱۱۹.....	۳-۱- معیارهای موجود برای انتخاب گردشگاه‌های کوهستانی.....
۱۲۰.....	۳-۲- معیارهای پیشنهادی اولیه برای گزینش گردشگاه‌های کوهستانی.....
۱۲۲.....	۳-۳- معیارهای موجود برای انتخاب گردشگاه‌های جنگلی.....
۱۲۵.....	۳-۴- معیارهای پیشنهادی اولیه گزینش گردشگاه‌های جنگلی.....
۱۲۷.....	۳-۵- معیارهای موجود برای انتخاب گردشگاه‌های ساحلی-دریایی.....
۱۲۸.....	۳-۶- معیارهای پیشنهادی اولیه گزینش گردشگاه‌های ساحلی-دریایی.....

- ۷-۳- معیارهای موجود برای انتخاب گردشگاه‌های بیابانی ۱۲۹
- ۸-۳- معیارهای پیشنهادی اولیه گزینش گردشگاه‌های بیابانی ۱۳۱
- ۹-۳- معیارهای موجود برای انتخاب گردشگاه‌های آبی ۱۳۲
- ۱۰-۳- معیارهای پیشنهادی اولیه گزینش گردشگاه‌های آبی ۱۳۳
- ۱۱-۳- معیارهای موجود برای انتخاب گردشگاه‌های استپی ۱۳۴
- ۱۲-۳- معیارهای پیشنهادی اولیه گزینش گردشگاه‌های استپی ۱۳۵
- ۱۳-۳- رویکرد زیست محلی در گزینش گردشگاه‌های طبیعی ۱۳۶
- ۱۴-۳- معیارها و ضوابط انتخاب نواحی برای گردشگری طبیعت ۱۳۶
- ۱-۱۴-۳- معیارهای زون توسعه فیزیکی برای تفرج متمرکز گردشگری طبیعی .. ۱۳۹
- ۲-۱۴-۳- معیارهای زون تفرج گسترده در گردشگری طبیعت ۱۴۲
- ۱۵-۳- معیارهای گزینش گردشگاه‌های طبیعی در مطالعات موردی ۱۴۳
- ۱-۱۵-۳- معیارهای براون و همکاران ۱۴۴
- ۲-۱۵-۳- معیارهای نوری و همکاران ۱۴۶
- ۳-۱۵-۳- معیارهای کیت سیو و همکاران ۱۴۸
- ۴-۱۵-۳- معیارهای باتاچاریا و کاماری ۱۴۹
- ۵-۱۵-۳- معیارهای مخدوم ۱۵۳
- ۶-۱۵-۳- معیارهای ترمبلی ۱۵۵
- ۷-۱۵-۳- معیارهای سند ملی گردشگری ۱۵۶
- ۸-۱۵-۳- معیارهای فلچر ۱۵۸
- ۹-۱۵-۳- معیارهای گردشگری پایدار ساحلی در ایران ۱۶۱
- ۱۶-۳- اقلیم و آسایش در برنامه ریزی توسعه گردشگری طبیعت ۱۶۹
- ۱-۱۶-۳- شاخص‌های جوی موثر بر آسایش گردشگری طبیعت ۱۷۰
- ۲-۱۶-۳- ارزیابی شرایط زیست- اقلیمی ۱۷۵
- ۱۷-۳- معیارهای برنامه‌ریزی گردشگری طبیعت ۱۷۹

فصل چهارم: معیارهای طرح‌ریزی و طراحی گردشگری طبیعت ۱۸۳

۱-۴- معیارهای طرح‌ریزی و طراحی گردشگاه‌های طبیعی ۱۸۳

۱-۴-۴- مفهوم طراحی در گردشگری متکی به طبیعت ۱۸۴

۲-۱-۴- اهمیت و ضرورت طراحی در توسعه گردشگاه‌های طبیعی ۱۸۶

۳-۱-۴- طراحی و طرح‌ریزی مکان‌های اکوتوریسمی ۱۸۸

۲-۴- فاکتورهای موثر خاک در طرح‌ریزی واحدهای گردشگری طبیعت ۱۹۶

۱-۲-۴- جاده‌سازی ۱۹۷

۲-۲-۴- ساختمان‌سازی ۱۹۷

۳-۲-۴- تسهیلات بهداشتی ۱۹۸

۴-۲-۴- خاک‌ریزی جاده ۱۹۸

۵-۲-۴- بتن‌ریزی و آهن ۱۹۸

۶-۲-۴- زمین‌های بازی ۱۹۹

۴-۴- معیارهای طراحی واحدهای گردشگری طبیعت ۲۰۴

۱-۴-۴- معیارهای محیط زیستی ۲۰۷

۲-۴-۴- معیارهای اقتصادی ۲۰۸

۳-۴-۴- معیارهای اجتماعی - فرهنگی ۲۱۰

۴-۴-۴- معیارهای مدیریتی ۲۱۳

۵-۴-۴- معیارهای زیبایی شناسی ۲۱۶

۵-۴- طراحی تفرجی بر اساس معیارهای WTO - UNEP - IUCN ۲۱۸

۶-۴- حوزه دسترسی به گردشگاه‌های طبیعی ۲۲۱

۷-۴- معیارهای استقرار امکانات تفرجگاهی ۲۲۷

۸-۴- توصیه‌هایی در ارتباط با طرح‌ریزی پایدار طبیعت ۲۳۰

۱-۸-۴- راهنمای طرح‌ریزی تفرج در پارک‌های ملی و مناطق حفاظت شده ۲۳۰

۲-۸-۴- راهنمای تعیین توان بالقوه یک منطقه حفاظت شده برای توریسم ۲۳۲

۲۳۲	۴-۸-۳- راهنمای توسعه امکانات تفرجگاهی و تجهیز پارک‌های ملی
۲۳۵	۴-۸-۴- راهنمای طراحی ایستگاههای گردشگری در مناطق تحت حفاظت
۲۳۷	۴-۸-۵- راهنمای افزایش سطح تقاضا برای زون تفرجگاهی
۲۳۹	فصل پنجم: ضوابط و معیارهای محیط زیستی پایش گردشگری طبیعت
۲۳۹	۵-۱- ارزیابی آثار طبیعت گردی بر محیط زیست
۲۵۱	۵-۲- رویکرد محیطی زیستی در ارزیابی اثرات گردشگری
۲۵۴	۵-۳- استانداردهای زیست محیطی در فعالیت‌های گردشگری
۲۶۸	۵-۴- شاخص‌های پایش و ارزیابی گردشگری طبیعت
۲۷۵	منابع
۲۸۵	نمایه

پیشگفتار

اکوتوریسم، نوعی از گردشگری است که ریشه‌های آن به طبیعت و محیط‌های باز گسترش یافته است. نخستین مسافرانی که حدود نیم قرن پیش سرنگیتی^۱ را بازدید کردند و یا ماجراجویانی که در هیمالا یا کره‌پیمایی کردند، را می‌توان از نخستین اکوتوریست‌ها برشمرد. زیبایی‌های طبیعی، مشاهده طبیعت بکر و زندگی حیات وحش و ماجراجویی، گردشگران بسیاری را به اقصی نقاط جهان از قطب جنوب تا قلب جنگل‌های استوایی کشاند، شکار آنتیلوپ‌های آفریقا و بازدید از بیابان‌های گرم و یا سرد خشک در آسیا و روسیه، مشاهده بزرگترین و مسن‌ترین درختان جهان در آمریکا را نیز می‌توان از دیگر انگیزش‌های سحر بسیاری از مردم جهان برشمرد که امکان مسافرت به دور دست‌ها را داشتند. چنین سفرهایی با قطار و کشتی و هواپیما در کنار آشنایی با زندگی مردم مختلف جهان جاذبه‌هایی به دنبال داشت که شوق دیدار از اقصی نقاط جهان را همواره با انگیزه طبیعت گردی و آشنایی با فرهنگ‌های بومی شدت می‌بخشید. گسترش چنین بازدیدهایی در کنار منافعی که برای جوامع میزبان به دنبال داشت، خالی از آسیب‌های فرهنگی و زیست محیطی نبود، لذا طبیعت گردی برای تداوم خود مستلزم تدابیری بود. چنین رویکردی با جدایش مفهوم اکوتوریسم از توریسم متکی بر طبیعت شکل گرفت. به این ترتیب نهضتی برای گردشگری بلااثر بر طبیعت و جوامع محلی شکل گرفت. به عبارتی اکوتوریسم پیوند دهنده دو دیدگاه تعهد شدید به طبیعت و احساس مسئولیت اجتماعی است. به همین سبب انجمن اکوتوریسم تعریف به نسبه کاملتری از اکوتوریسم ارائه

می‌دهد: "اکوتوریسم سفر مسئولانه به طبیعت است، که محیط زیست را حفظ و رفاه مردم محلی را افزایش می‌دهد." گردشگری طبیعت در این مجموعه ناظر بر فعالیت‌های طبیعت گردی پایدار و هماهنگ با معیارهای محیط زیستی در محیط‌های طبیعی است. منظور از معیارهای محیط زیستی، مجموعه‌ای از ویژگی‌های مرتبط با منابع فیزیکی، زیستی، اجتماعی و اقتصادی سرزمین است. گردشگری طبیعت در این نوشتار همچنین مجموعه‌ای از فعالیت‌های تفرجی در اکوسیستم‌های اصلی کشور شامل، جنگل، استپ، بیابان، کوهستان، ساحل، دریا، دریاچه و تالاب، رودخانه، گردشگری حیات وحش و گردشگری علمی را مورد توجه قرار داده است. از آنجا که معیارهای گزینش و طراحی مناطق مناسب گردشگری طبیعت باید با توجه به اهمیت و آسیب پذیری منابع تفرجی در هر یک از انواع گردشگری طبیعی و فعالیت‌های مورد انتظار در هر یک تدوین گردد، ضروری است ارتباط نوع گردشگری با منبع تفرجی، فعالیت تفرجی و همچنین پیامدهای محتمل در هر یک آشکار شود. به همین منظور اکوسیستم‌های اصلی در کشور شامل اکوسیستم‌های جنگلی، استپی، کوهستان، بیابان، ساحل، دریا و زیست بوم‌های آبی به اختصار معرفی و منابع تفرجی بالقوه هریک و فعالیت‌ها تفرجی مرتبط تشریح و نمونه‌هایی از منابع و فعالیت‌های تفرجی بالفعل بیان شده است. سپس معیارهای موجود در گزینش تفرجگاه‌های طبیعی فوق در هر یک از انواع گردشگری معرفی و معیارهای پیشنهادی اولیه ارائه شده است و در پایان فصل سوم معیارهای موثر بر فرایند برنامه ریزی توسعه گردشگاه‌های طبیعی به صورت جمع بندی آورده شده است. معیارهای طرح ریزی و طراحی گردشگری طبیعت در فصل چهارم و ضوابط و معیارهای محیط زیستی پایش گردشگری طبیعت در فصل پنجم کتاب به آن پرداخته شد.